

МЕХАНІЗМ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

ПАСІЧНИЙ М. Д.

УДК 336.22

Пасічний М. Д. Механізм непрямого оподаткування в Україні: становлення та розвиток

У статті здійснено аналіз зарубіжного досвіду щодо значення непрямих податків у формуванні доходної частини бюджету, виявлено тенденції розвитку непрямого оподаткування наприкінці XIX – у XX столітті, визначено особливості становлення та розвитку вітчизняного механізму непрямого оподаткування в умовах економічних перетворень, здійснено оцінку фіскальної ефективності непрямих податків. Розкрито підходи щодо інституційних засад становлення механізму непрямого оподаткування, визначено основні чинники, які впливають на рівень непрямих податкових надходжень і справляють вплив на результативність бюджетно-податкової політики. Досліджено структуру надходжень податку на додану вартість у розрізі видів економічної діяльності, акцизного податку в розрізі груп подакцизних товарів. Визначено пріоритетні напрями розвитку податкової системи в частині непрямих податків.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, податкова система, податки, податкове регулювання, механізм непрямого оподаткування.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Пасічний Микола Дмитрович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу державних фінансів, Науково-дослідний фінансовий інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Кіото, 21, корпус Д, Київ, 02156, Україна)

E-mail: pasichniy@rambler.ru

УДК 336.22

UDC 336.22

Пасечный Н. Д. Механизм непрямого налогообложения в Украине: становление и развитие

В статье проведен анализ зарубежного опыта роли косвенных налогов в формировании доходной части бюджета, выявлены тенденции развития косвенного налогообложения в конце XIX – XX вв., определены особенности становления и развития отечественного механизма косвенного налогообложения в условиях экономических преобразований, осуществлена оценка фискальной эффективности косвенных налогов. Раскрыты подходы к институциональным основам становления механизма косвенного налогообложения, определены основные факторы, которые влияют на уровень косвенных налоговых поступлений, результативность бюджетно-налоговой политики. Проанализирована структура поступлений налога на добавленную стоимость в разрезе видов экономической деятельности, акцизного налога в разрезе групп подакцизных товаров. Определены приоритетные направления развития налоговой системы в сфере косвенных налогов.

Ключевые слова: бюджет, доходы бюджета, налоговая система, налоги, налоговое регулирование, механизм непрямого налогообложения.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Пасечный Николай Дмитриевич – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела государственных финансов, Научно-исследовательский финансовый институт Киевского национального торгового-экономического университета (ул. Киото 21, корпус Д, Киев, 02156, Украина)

E-mail: pasichniy@rambler.ru

Pasechniy N. D. Mechanism of Indirect Taxation in Ukraine: Establishment and Development

The article conducts analysis of foreign experience of the role of indirect taxes in formation of the revenue part of the budget, reveals tendencies of development of indirect taxation in the end of XIX – XX centuries, identifies specific features of establishment and development of the domestic mechanism of indirect taxation under conditions of economic transformations and performs assessment of fiscal efficiency of indirect taxes. It reveals approaches to institutional foundations of establishment of the mechanism of indirect taxation, identifies main factors that influence the level of indirect tax proceeds and effectiveness of the budget and taxation policy. It analyses the structure of value added tax proceeds in the context of types of economic activity and excise tax in the context of groups of excisable goods. It identifies priority directions of the taxation system development in the sphere of indirect taxes.

Key words: budget, budget revenues, taxation system, taxes, tax regulation, mechanism of indirect taxation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Pasechniy Nikolay D. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow of the Department of State Finance, Research Financial Institute of the Kyiv National Trade and Economic University (vul. Kioto, 21, korpus D, Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: pasichniy@rambler.ru

На сучасному етапі трансформаційних перетворень питання підвищення рівня результативності бюджетної політики у сфері доходів набувають особливої значущості. Важливим є формування бюджетної стратегії на середньо- і довгострокову перспективу з виокремленням пріоритетних завдань та цілей соціального та економічного розвитку країни, що посилять рівень взаємодії державних фінансових інститутів, підвищать рівень обґрунтованості рішень у сфері фінансового управління та сприятиме економічному зростанню. З метою проведення структурних перетворень у вітчизняній економіці необхідним є забезпечення достатнього обсягу фінансування відповідних цільових програм розвитку, що потребує щорічного стабільного збільшення доходної частини бюджету. Податки є найбільшим джерелом доходної частини бюджету та дієвим

інструментом регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. З огляду на зазначене, доцільним є дослідження та вдосконалення положень щодо реалізації механізму непрямого оподаткування, який забезпечує високу частку надходжень до бюджету.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері податкового регулювання соціально-економічного розвитку, особливостей реалізації механізму непрямого оподаткування варто виділити праці Є. Аткинсона, В. Андрущенко, Д. Боголепова, О. Данілова, А. Дриги, Ю. Іванова, А. Крисоватого, А. Лаффера, І. Лютого, Р. Масгрейва, В. Мельника, П. Мельника, Г. П'ятаченка, В. Опаріна, М. Романовського, І. Соколова, А. Соколовської, Д. Стігліца, Л. Тарангул, В. Федосова, Д. Черніка, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Метою статті є розкриття особливостей становлення та розвитку вітчизняного механізму непрямого оподаткування, здійснення оцінки ефективності непрямих податків, визначення пріоритетних напрямів розвитку податкової системи в частині непрямих податків.

Виходячи з особливостей моделі соціально-економічного розвитку, рівня інституційного середовища економічної системи, пріоритетів фінансової політики кожна країна намагається підвищити фіскальну результативність податкової системи, у тому числі шляхом регулювання співвідношення прямих і непрямих податків з урахуванням їх адаптивної ефективності. Щодо переваг механізму непрямого оподаткування слід виділити більш ефективну протидію заходам у сфері ухилення від сплати податків, забезпечення вищого рівня стійкості та стабільності надходжень в умовах кризових трансформацій економіки. До основних непрямих податків в Україні належать податок на додану вартість, акцизний податок, ввізне та вивізне мито.

Формування та вдосконалення вітчизняного механізму непрямого оподаткування потребує врахування досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою, з огляду на їх багаторічну історію функціонування податкових систем та адаптивність інституційних механізмів фінансового регулювання до циклічних коливань,

структурних змін соціально-економічного розвитку. Виходячи з аналізу даних, наведених у *табл. 1*, можна дійти висновку, що за останні 15 років фіскальна результативність непрямих податків у більшості представлених країн не змінилася. Водночас, значення питомої ваги непрямих податків у валовому внутрішньому продукті зросло в Італії та Швеції на 2,5 відсоткових пункти, Росії – на 1,7 відсоткових пункти, натомість зменшилося в Словаччині на 4,4 відсоткових пункти, Ірландії та Словенії на 2,0 відсоткових пункти, Греції – 1,6 відсоткових пункти.

Найбільше значення питомої ваги надходжень непрямих податків до бюджету в валовому внутрішньому продукті за період 2007-2011 років зафіксовано в Швеції – 17,9 відсотка, Данії – 17,1 відсотка, Угорщині – 16,3 відсотка, Болгарії – 15,9 відсотка, Франції – 15,1 відсотка, відповідно найменше у Литві – 11,6 відсотка, Латвії та Німеччині – 11,5 відсотка, Чехії – 11,0 відсотків, Словаччині – 10,5 відсотка, Іспанії – 10,1 відсотка.

Разом з тим, варто зауважити, що найвище значення усередненого показника частки непрямих податків в структурі податкових надходжень серед країн – членів Європейського Союзу за аналогічний період належить Болгарії – 72,5 відсотка, Естонії – 65,0 відсотків, Словаччині – 64,3 відсотка, Польщі – 63,8 відсотка, Угорщині – 63,7 відсотка, Литві – 63,1 відсотка, Словенії – 60,0

Таблиця 1

Питома вага надходжень непрямих податків у валовому внутрішньому продукті за період 1996 – 2011 рр., %

Країна	1996	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Бельгія	12,5	12,9	13,3	12,9	12,5	12,5	12,8	12,6
Болгарія	13,5	13,8	19,3	17,4	17,4	15,1	14,9	14,6
Чехія	12,1	11,3	11,0	10,7	10,6	11,1	11,2	11,5
Данія	17,2	17,0	17,8	17,7	17,1	16,9	16,8	16,9
Німеччина	11,2	11,9	12,1	12,5	10,9	11,5	11,1	11,4
Естонія	14,0	12,4	13,4	13,5	11,9	14,7	13,9	13,8
Ірландія	13,5	13,1	14,0	13,5	12,3	11,3	11,4	11,5
Греція	14,0	14,9	13,1	12,1	12,4	11,3	12,0	12,4
Іспанія	10,0	11,4	12,3	11,8	9,8	8,8	10,3	9,8
Франція	15,9	15,2	15,4	15,1	14,9	15,1	14,9	15,3
Італія	11,6	14,7	14,8	14,7	13,7	13,5	13,9	14,1
Латвія	13,0	12,3	12,7	12,8	10,9	10,7	11,3	11,5
Литва	11,9	12,6	11,2	11,8	11,4	11,4	11,8	11,6
Угорщина	17,1	16,1	15,1	15,6	15,6	16,6	16,9	16,6
Австрія	14,2	14,4	14,0	14,0	14,1	14,7	14,5	14,3
Польща	14,4	12,6	13,9	14,2	14,2	12,9	13,6	13,7
Португалія	13,3	13,5	15,4	15,1	14,1	12,6	13,3	13,6
Словенія	16,1	16,3	15,6	15,0	14,0	14,1	14,3	14,1
Словаччина	14,8	12,8	11,5	11,4	10,4	10,3	10,1	10,4
Фінляндія	13,7	13,5	13,6	13,1	12,9	13,4	13,3	14,0
Швеція	15,9	16,3	17,1	16,7	17,9	18,7	18,0	18,4
Великобританія	12,7	13,3	12,7	12,4	12,1	11,7	12,8	13,3
Росія	13,9	11,7	15,3	15,1	14,6	13,0	14,0	15,6

Джерело: розраховано автором на підставі даних Міжнародного Валютного Фонду та Eurostat за відповідні роки.

відсотків. Найнижчі значення цього показника спостерігаються в Данії – 36,3 відсотка, Великобританії – 42,8 відсотка, Бельгії – 43,2 відсотка, Фінляндії – 44,8 відсотка. В Україні за аналогічний період частка непрямих податків в валовому внутрішньому продукті складає 12,1 відсотка, у податкових надходженнях – 51,9 відсотка відповідно. Загалом, за період 2002 – 2012 рр. значення питомої ваги непрямих податків у ВВП коливається від 7,9 відсотка в 2003 р. до 13,6 відсотка в 2012 р., середнє значення даного показника за наведений період становить 11,1 відсотка.

Ретроспективний досвід розвитку вітчизняної податкової системи свідчить про значне переважання в оподаткуванні непрямих податків з високою часткою акцизів та мита. Так, станом на 1880 р. у загальній структурі доходної частини бюджетів Київської, Волинської, Подільської, Полтавської, Чернігівської, Харківської, Херсонської та Катеринославської губерній частка «пiтейного» податку складала 45,2 відсотка, мита – 15,5 відсотка, акцизного податку з тютюну – 3,2 відсотка, з цукру – 2,4 відсотка, соляного податку – 1,7 відсотка [6]. Загалом, значення питомої ваги непрямих податків у доходах бюджету тогочасної України становило 68,0 відсотків, що певною мірою було обумовлено низьким рівнем доходів населення, простотою збирання непрямих податків, диспропорціями податкового навантаження у розрізі окремих категорій населення, історичними особливостями розвитку економіки. Наприкінці XIX століття гуральництво було однією з найбільш потужних галузей промисловості, на території українських губерній знаходилась значна частина заводів по переробці тютюну, близько 70 відсотків від загальної кількості цукрових заводів Російської імперії, розвинута соляна промисловість.

У радянський період збереглася закономірність домінування непрямого оподаткування, найвищу фіскальну значимість займав податок з обороту, який був запроваджений згідно з Постановою Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів СРСР від 2 вересня 1930 р., який включив у собі 54 податкових платежі, у тому числі акцизи. Показник питомої ваги непрямих податків у структурі податкових надходжень до державного бюджету УРСР за період 1940 – 1990 рр. поступово зростав із 39,7 відсотка до 73,0 відсотків, а найбільше значення цього показника зафіксовано в 1985 р. на рівні 79,0 відсотків. Відповідно у структурі доходної частини бюджету частка непрямих податків за наведений період часу коливалась від 18,6 відсотка у 1970 р. до 38,3 відсотків у 1985 р.

Становлення механізму непрямого оподаткування самостійної України було розпочато із скасуванням податку з обороту, який був важливим джерелом формування доходів бюджету країни в радянський період та було введено податок на додану вартість (добавлену вартість до 1997 року) Законом України від 20.12.1991 р. № 2007-ХІІІ, який став частиною новоствореної вартості на кожному етапі виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що надходить до бюджету після їх реалізації. Сплата податку здійснювалась на всіх етапах

руху товарів – від виробництва до споживання, на відміну від податку з обороту – який сплачувався після виготовлення чи реалізації товарів, що було спрямовано на забезпечення рівномірного розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Даним податком оподатковувались обороти по реалізації на території країни товарів, виконаних робіт та наданих послуг (крім імпортих), в тому числі виробничо-технічного призначення. На початковому етапі адміністрування податку на додану вартість було встановлено ставку у розмірі 28 відсотків. У грудні 1992 р. було прийнято Декрет Кабінету Міністрів «Про податок на добавлену вартість», який вдосконалив положення щодо адміністрування зазначеного податку. Зокрема, було розширено базу оподаткування, розпочато оподаткування імпортих товарів. З 1995 р. було знижено ставку податку на додану вартість до 20 відсотків, що було спрямовано на зменшення рівня податкового навантаження для населення та суб'єктів підприємництва, стимулювання зростання обсягів споживання [7].

З квітня 1997 р. було прийнято Закон України «Про податок на додану вартість», який певним чином покращив якісний рівень механізму адміністрування цього податку з урахуванням особливостей оподаткування експортних та імпортих операцій, визначив перелік неоподатковуваних та звільнених від оподаткування операцій та був чинним до вступу в дію Податкового кодексу України. Разом із тим, слід відзначити, що процес запровадження та використання механізму бюджетного відшкодування податку на додану вартість супроводжувався виникненням фактів декларування операцій фіктивного експорту та безпідставного відшкодування податку за рахунок коштів бюджету, що знижує фіскальну результативність непрямого оподаткування в цілому. Водночас, для значної кількості підприємств виникає ситуація з приводу невчасного відшкодування податку на додану вартість, що певним чином позначається на зниженні рівня конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, стримує темпи інвестиційної діяльності підприємств, погіршує стан ділової активності суб'єктів господарювання тощо. З метою дослідження взаємозв'язків між показниками експорту товарів і послуг та бюджетним відшкодуванням податку на додану вартість доцільним є здійснення аналізу динаміки частки експорту в валовому внутрішньому продукті та питомої ваги обсягів відшкодування податку на додану вартість в обсязі надходжень даного податку з вироблених в країні товарів (робіт, послуг) (рис. 1).

Виходячи з аналізу тенденцій взаємозв'язку вищевказаних показників, можна зробити висновок, що в період 2002 – 2004, 2008 – 2010 рр. значення частки бюджетного відшкодування податку на додану вартість в обсягах надходжень даного податку з вироблених в країні товарів, робіт послуг значно перевищувало значення питомої ваги експорту товарів, робіт та послуг у валовому внутрішньому продукті. Середній показник частки експорту в валовому внутрішньому продукті за період 2002 – 2004 рр. складав 58,8 відсотка, частки бюджетного відшкодування в обсягах надхо-

джен з вироблених в країні товарів, робіт і послуг – 78,7 відсотка, за період 2008 – 2010 рр. усереднені значення приведених показників становили 48,0 відсотка та 75,8 відсотка відповідно.

Зазначені факти свідчать про недосконалість вітчизняного законодавства у сфері адміністрування податку на додану вартість, що впливало на зниження дієвості механізму непрямого оподаткування. Разом з тим, слід відзначити позитивні зрушення в період 2005 – 2007 рр., коли було зменшено кількість податкових пільг і преференцій, підвищено ефективність державного фінансового контролю, і в 2011 р., що пов'язано з прийняттям Податкового кодексу, який вніс низку позитивних новацій у сфері встановлення додаткових обмежень і вимог до платників податку та розширив повноваження податкової служби в сфері контролю.

Зокрема, було здійснено обмеження добровільної реєстрації платником податку на додану вартість, заборона реєстрації платниками податку суб'єктів господарювання які є платниками єдиного податку, поетапне формування реєстру податкових накладних, запровадження умови щодо подання платниками податку разом із податковою декларацією копій реєстрів податкових накладних в електронному вигляді, звільнення від оподаткування операцій з постачання зерна, технічних культур, відходів та брухту чорних і кольорових металів, анулювання реєстрації платників податку на додану вартість у разі внесення запису до єдиного реєстру юридичних та фізичних осіб про відсутність юридичної або фізичної особи за їх місцезнаходженням та у разі, коли установчі документи особи, зареєстрованої як платника податку, за рішенням суду будуть визнані недійсними, запровадження механізму автоматичного відшкодування податку.

У 2011 р., незважаючи на встановлені умови щодо права на бюджетне автоматичне відшкодування податку, які є більш прийнятними для великих підприємств, у тому числі значення частки операцій, до яких застосовують нульову ставку, має становити не менш як 40 відсотків загального обсягу поставок, загальна сума розбіжностей між податковим кредитом і податковими зобов'язаннями контрагентів не мають перевищувати 10 відсотків заявленої платником податків суми бюджетного відшкодування, середня заробітна плата на підприємстві має перевищувати мінімальний встановлений законодавством рівень не менш як у два з половиною рази, чисельність працівників має бути вищою за 20 осіб, в автоматичному режимі було відшкодовано 37 відсотків від загального обсягу бюджетного відшкодування податку, у 2012 р. даний показник збільшився до 50 відсотків [5].

Податок на додану вартість є найбільшим джерелом формування доходної частини бюджету, за період 2002 – 2012 рр. показник частки ПДВ в валовому внутрішньому продукті коливається від 4,7 відсотка в 2003 р. до 9,9 відсотка в 2011 та 2012 рр., середнє значення цього показника за наведений період складає 7,2 відсотка. Крім того, значення питомої ваги податку на додану вартість у доходах зведеного бюджету знаходиться в межах від 16,7 відсотка у 2003 р. до 32,7 відсотка в 2011 р., усереднене значення цього показника становить 26,5 відсотка.

Разом з тим, необхідно відзначити, що показники частки ПДВ у доходах бюджету та валовому внутрішньому продукті не є достатніми показниками для визначення ефективності даного податку. З метою оцінки

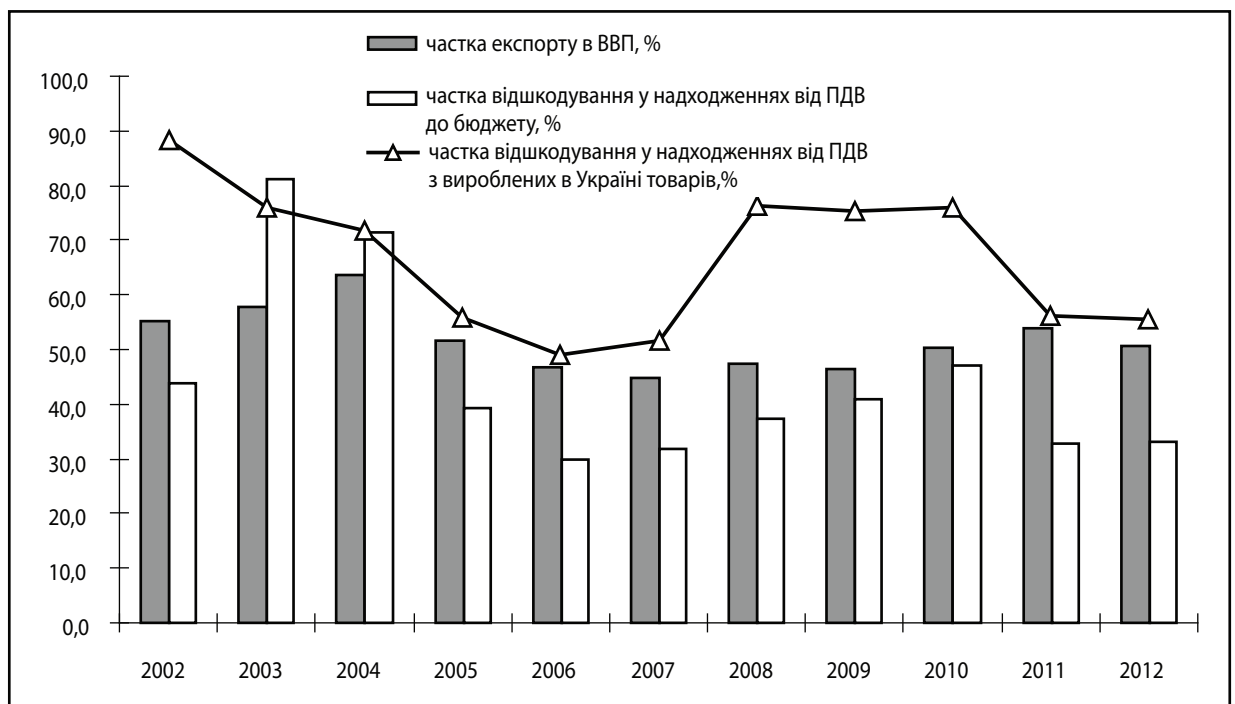

Рис. 1. Динаміка показників частки експорту товарів (робіт, послуг) у ВВП і питомої ваги бюджетного відшкодування податку на додану вартість в обсягах його надходжень до бюджету за період 2002 – 2012 рр.

якісного рівня адміністрування податку доцільним є визначення коефіцієнта ефективності ПДВ, який згідно з міжнародною практикою розраховується як відношення ефективної податкової ставки до номінальної. У свою чергу, ефективна податкова ставка є відношенням показника надходжень податку на додану вартість до обсягу кінцевого споживання. За період 2002 – 2012 рр. значення коефіцієнта ефективності податку на додану вартість коливається в межах від 31,2 відсотка в 2003 р. до 60,6 відсотків у 2008 р., середнє значення коефіцієнта за наведений період складає 49,5 відсотків (рис. 2).

значною кількістю податкових пільг та якісним рівнем адміністрування податку.

Дослідження структури надходжень ПДВ до Зведеного бюджету з вироблених в Україні товарів у різні види економічної діяльності свідчить, що за період 2002 – 2012 рр. найбільшу частку надходжень забезпечила промисловість – 39,7 відсотка, у тому числі переробна – 17,8 відсотка, виробництво та розподіл енергії, газу та води – 13,5 відсотка, добувна – 8,4 відсотка. Підприємства, що здійснюють діяльність у сфері оптової та роздрібної торгівлі, за наведений період забезпечи-

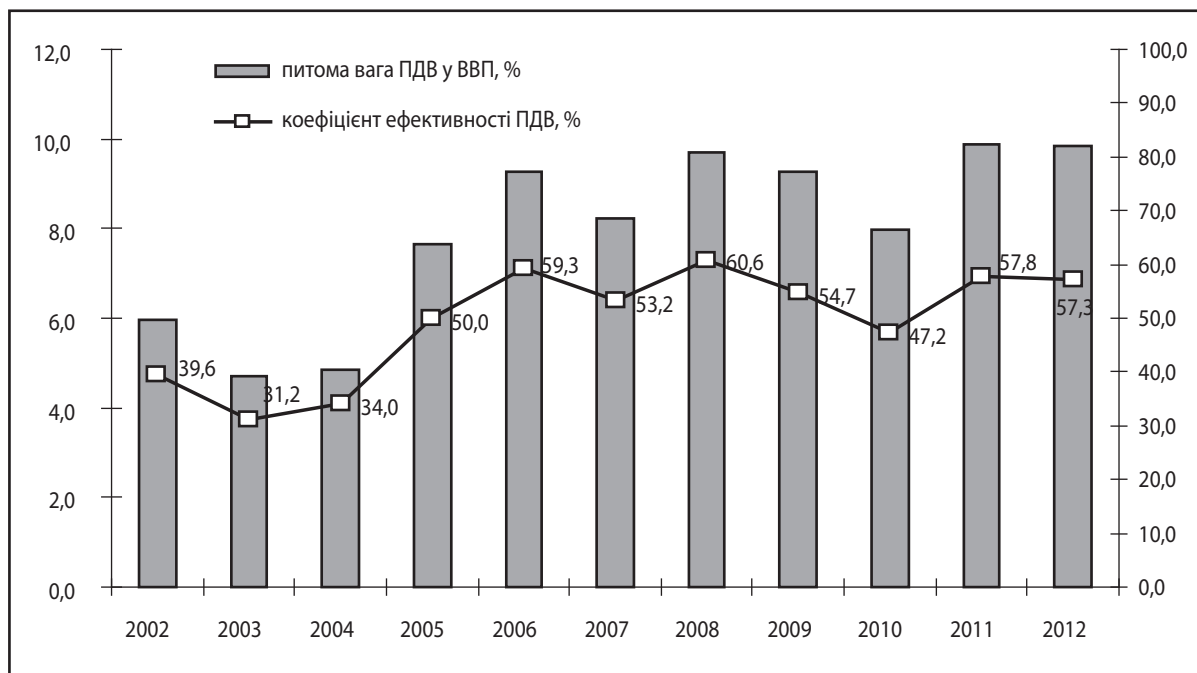

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта ефективності податку на додану вартість за період 2002 – 2012 рр.

Варто зазначити, що в період 2002 – 2004 рр. спостерігались невисокі значення ефективної бази податку на додану вартість, що певною мірою пов'язано зі зростанням обсягів бюджетного відшкодування податку, значною кількістю податкових пільг, оптимізацією податкового навантаження суб'єктів господарювання. У 2005 р. відбулось суттєве підвищення ефективності податку – на 16,0 відсоткових пунктів, що було пов'язано, як зазначалось із скасуванням великої кількості податкових пільг. У період 2008 – 2010 рр. спостерігається зниження значень коефіцієнта ефективності ПДВ, яке корелює із вищенаведеними на рис. 1 диспропорціями у сфері бюджетного відшкодування податку, у 2011 р. з початком імплементації положень кодексу значення даного коефіцієнта збільшились на 10,2 відсоткових пункти та становило 57,8 відсотка. Доцільно зауважити, що значення показника ефективності податку на додану вартість в Україні є близькими до аналогічних значень коефіцієнта в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, де даний показник коливається в межах від 45 до 67 відсотків. Найвищі значення зазначеного коефіцієнта зафіксовано в Японії, Канаді, Південній Кореї та Новій Зеландії (понад 70 відсотків), у країнах із широкою базою оподаткування, не-

ли 14,9 відсотка від обсягу надходжень податку, у галузі транспорту та зв'язку – 15,3 відсотка, будівництва – 7,0 відсотків, сільського господарства – 1,3 відсотка відповідно. З початком фінансово-економічної кризи спостерігаються тенденції до зменшення частки надходжень у загальній структурі галузі промисловості, будівництва. Натомість поступово зростало значення частки надходжень від підприємств транспорту та зв'язку, оптової та роздрібної торгівлі.

Важливим є підвищення ефективності податку на додану вартість шляхом продовження практики вдосконалення системи пільгового оподаткування, підвищення дієвості та результативності прогнозування податку із використанням сучасного економіко-математичного інструментарію враховуючу динаміку експортних та імпорتنних операцій, обсягів споживання та індексу промислового виробництва. Щодо зниження базової ставки податку на додану вартість з 2014 р., на наш погляд, в умовах уповільнення темпів економічного зростання та необхідності здійснення компенсаторної податкової політики такий захід вбачається не доцільним. Адже базова ставка на рівні 20 відсотків є адекватною та співставною зі ставками податку на додану вартість у країнах із розвинутою економікою, зокрема країн – членів Європейсько-

го Союзу. Відповідне зниження ставки не забезпечить належного зростання споживання, стимулювання внутрішнього попиту та активізації ділової активності.

Акцизний податок є дієвим інструментом податкового регулювання, надходження даного податку є доволі стійкими та стабільними в умовах економічних перетворень. У самостійній Україні на початковому етапі становлення податкової системи основні положення щодо нарахування, регулювання та сплати акцизного податку (до 2011 р. акцизного збору) було визначено Законом України «Про акцизний збір» від 18 грудня 1991 р. Об'єктом оподаткування встановлювався оборот з продажу на внутрішньому ринку вироблених і ввезених на територію держави підакцизних товарів, перелік яких та ставки податку затверджувались Верховною Радою України. Згодом дію даного закону було зупинено згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26.12.1992 р. № 18-92, який удосконалив взаємовідносини у сфері адміністрування акцизного збору та діяв до вступу в силу положень Податкового кодексу України з 1 січня 2011 р. На відміну від зазначених нормативно-правових актів, які надавали право та повноваження щодо встановлення переліку підакцизних товарів інституту законодавчої влади окремими актами, статтею 215 даного кодексу визначено, що до підакцизних товарів належать спирт етиловий, спиртові дистилляти алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн і промислові замітники тютюну; нафтопродукти та скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли.

Із урахуванням зарубіжного досвіду акцизного оподаткування можна виокремити три основні групи акцизних податків відповідно до функцій, які вони виконують. Перша група включає у себе акцизи на алкогольну продукцію та тютюнові вироби. Справляння акцизного податку із вищезазначеної групи товарів направлене на реалізацію фіскальної функції, а також на обмеження обсягу споживання шкідливих для здоров'я товарів та продуктів. До другої групи підакцизних товарів належать паливно-мастильні матеріали, справляння акцизу з яких обумовлено, у тому числі необхідністю встановлення плати за користування автошляхами власниками транспортних засобів і регулювання негативних наслідків для природного навколишнього серед-

овища. Третя група представлена люксовими товарами, у тому числі автомобілями, предметами розкоші. Метою справляння акцизного податку із даної групи товарів є виконання перерозподільної функції, поліпшення зовнішньоторговельного балансу. Аналіз структури надходжень акцизного податку до бюджету свідчить, що найбільша частка надходжень цього податку припадає на першу групу підакцизних товарів і становить у 2012 р. 67,4 відсотка (табл. 2).

З аналізу даних, представлених у табл. 2, можна дійти висновку, що найвищу питому вагу у загальній структурі надходжень від акцизного податку за період 2003 – 2012 рр. належить акцизам на спирт та алкогольну продукцію – 33,2 відсотка, відповідно частка акцизів на нафтопродукти за наведений період складає 31,5 відсотка, на тютюн та тютюнові вироби – 31,4 відсотка, на транспортні засоби – 3,9 відсотка. Водночас, у розрізі періодів 2003 – 2008 рр. і 2009 – 2012 рр. значення вищенаведених показників доволі відчутно різняться. Варто наголосити, що в умовах кризових трансформацій держава була змушена проводити компенсаторну податкову політику, що передбачала підвищення ставок окремих податків, у тому числі акцизного податку на тютюнові вироби, спирт і лікєро-горілчані вироби, пиво, нафтопродукти. Із суттєвим підвищенням ставок даного податку зросла частка акцизного податку в структурі бюджетних доходів та у валовому внутрішньому продукті – якщо у 2008 р., показник питомої ваги акцизного податку в валовому внутрішньому продукті становив 1,3 відсотка, то у 2009 р. – 2,4 відсотка, у 2010 – 2011 рр. – 2,6 відсотка, у 2012 р. – 2,7 відсотка відповідно, що свідчить про зростаючу роль податку у формуванні доходної частини бюджету. Усереднене значення частки акцизів на спирт та алкогольну продукцію в структурі надходжень акцизного податку до бюджету за період 2003 – 2008 рр. становить 37,8 відсотка, за період 2009 – 2012 рр. – 26,3 відсотка, на нафтопродукти – 34,5 та 26,9 відсотка, на тютюнові вироби – 23,0 та 44,1 відсотка, на транспортні засоби – 4,7 та 2,7 відсотка відповідно. Порівнюючи структуру надходжень акцизного податку в Україні та країнах із розвинутою економікою, слід відмітити таке: значну частину надходжень становлять акцизи на нафтопродукти – понад 50 – 60 відсотків у загальній структурі, частка акцизів на тютю-

Таблиця 2

Структура надходжень акцизного податку до зведеного бюджету за період 2003 – 2012 рр., %

Податок	Рік									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
На спирт та алкогольну продукцію	34,8	35,5	35,8	41,2	40,5	39,2	28,2	27,9	24,7	24,2
На тютюн та тютюнові вироби	17,0	22,8	23,3	23,5	23,1	28,2	41,9	46,2	45,3	43,2
На нафтопродукти	39,0	35,4	38,5	32,9	32,2	29,1	27,9	23,4	27,1	29,3
На транспортні засоби	9,2	6,3	2,4	2,4	4,2	3,5	2,0	2,5	2,9	3,3
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено автором на підставі даних Державної казначейської служби України та Міністерства фінансів України а відповідні роки.

нові вироби та алкогольні напої сумарно коливається в межах 35 – 43 відсотків, що обумовлено особливостями бюджетно-податкової політики країни.

Відзначаючи позитивні напрями у сфері акцизного оподаткування шкідливих для здоров'я людини товарів, у тому числі суттєве збільшення ставок податку, зростання специфічної ставки податку в мінімальному акцизному податковому зобов'язанні, що привело не лише до зростання доходів бюджету, але й до зменшення споживання даних товарів у період 2009 – 2012 р., у подальшому слід продовжувати удосконалення податкової політики в даній сфері. Однією з вагомих особливостей справляння акцизних податків для першої групи підакцизних товарів є те, що попит на дані товари є слабо еластичним до ціни, тому скорочення податкової бази у разі значного підняття ставок податку буде компенсуватися надходженнями від даного підвищення ставок акцизного податку.

Важливими напрямами вдосконалення законодавства, що регулює правовідносини у сфері справляння акцизного податку, є поступове підвищення частки податку в ціні реалізованих підакцизних товарів 1 групи, у тому числі шляхом збільшення специфічної ставки податку та одночасного зниження частки адвалерної ставки податку на сигарети з фільтром, цигарки та сигарети без фільтру, що сприятиме, окрім зростання бюджетних надходжень, посиленню дієвості механізму обмеження обсягів споживання даної продукції; удосконалення механізму пільгового оподаткування нафтопродуктів; поступове розширення групи підакцизних товарів з урахуванням позитивного досвіду країн із розвинутою економікою; посилення дієвості контролю за виробництвом контрафактної продукції та контрабандного ввезення підакцизних товарів.

Ввізне мито є третім за обсягами надходжень непрямим податком. Аналіз динаміки значень питомої ваги ввізного мита в валовому внутрішньому продукті за період 2002 – 2012 рр. свідчить, що найбільше значення даного показника зафіксовано у передкризовий період на рівні 1,3 – 1,4 відсотка, натомість найменше значення становило 0,7 відсотка в 2009 р., що було обумовлено суттєвим падінням обсягів імпорту товарів, робіт і послуг в умовах фінансово-економічної кризи. Середнє значення частки ввізного мита в валовому внутрішньому продукті за період 2002 – 2012 рр. складає 1,1 відсотка.

ВИСНОВКИ

Податкове регулювання є важливою складовою фінансової політики країни, що має бути спрямованою на забезпечення достатніх обсягів доходної частини бюджету для виконання державою покладених на неї функцій і завдань і водночас сприяти активізації рівня ділової активності, економічному зростанню. Аналіз ретроспективного досвіду становлення та розвитку податкової системи свідчить, що надходження від непрямих податків переважають у структурі оподаткування як у період імперіалістичної Росії, Радянського Союзу, так і самостійної України. За період 2002 – 2012 рр. середнє значення сумарної частки податку на додану вартість, акцизного податку, мита складає в доходній частині Зве-

деного бюджету 36,9 відсотка, в 2012 році – 42,7 відсотка. Механізм непрямого оподаткування постійно вдосконалюється та адаптується до особливостей моделі соціально-економічного розвитку країни. Важливим є покращення якісного механізму адміністрування податків, підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень до бюджету на середньострокову перспективу, оптимізація кількості та структури пільгового оподаткування, посилення дієвості податкового контролю, враховуючи позитивний досвід країн із розвинутою та трансформаційною економікою. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дрига А.** Активізація акцизного оподаткування в регулюванні соціальних процесів / А. Дрига // *Фінанси України*. – 2001. – № 5. – С. 95 – 105.
2. **Іванов Ю. Б.** Системы налогообложения Украины и России: структура, проблемы, тенденции развития: монография / Ю. Б. Иванов, И. А. Майбууров. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2009. – 520 с.
3. **Крисоватий А. І.** Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики / А. І. Крисоватий. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2005. – 371 с.
4. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, З. С. Варналії та ін.; за ред. З. С. Варналії. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
5. Податковий Кодекс України: кодифіковано станом на 19 січня 2013 року // *Вісник податкової служби України* : Офіційне видання державної податкової адміністрації України. – 2013. – № 2/3. – С. 11 – 416.
6. **Полозенко Д. В.** Бюджетний дефіцит України в державному бюджеті Росії в середині XIX – на початку XX століття / Д. В. Полозенко, Г. О. П'ятаченко, М. Д. Пасічний // *Фінанси України*. – 2010. – № 11. – С. 111 – 120.
7. **П'ятаченко Г. О.** Становлення та розвиток фінансів України. 1917 – 2003 / Г. О. П'ятаченко, Л. В. Кухарець. – К. : НДФ, 2005. – 784 с.
8. **Соколовська А. М.** Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська. – К. : Знання-Прес, 2004. – 454 с.
9. **Соколовська А. М.** Дискусійні питання реформування ПДВ / А. М. Соколовська, В. О. Твардієвич // *Фінансова Україна*. – 2011. – № 8. – С. 35 – 50.
10. *Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку: монографія / за ред. І. Я. Чугунова*. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.
11. **Чугунов І. Я.** Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія / І. Я. Чугунов. – К. : НІОС, 2003. – 488 с.

REFERENCES

- Chuhunov, I. Ya. *Biudzhetniy mekhanizm rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku* [Budget adjustment mechanism of economic development]. Kyiv: NIOS, 2003.
- Dryha, A. "Aktyvizatsiia aktsyznoho opodatkuвання v rehuliuванні sotsialnykh protsesiv" [Increased excise tax in the regulation of social processes]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2001): 95-105.
- Finansy Ukrainy: instytutsiini peretvorennya ta napriamy rozvytku* [Finance Ukraine: institutional transformation and development lines]. Kyiv: DNNU AFU, 2009.

Ivanov, Yu. B., and Mayburov, I. A. *Sistemy nalogooblozheniia Ukrainy i Rossii: struktura, problemy, tendentsii razvitiia* [The tax system of Ukraine and Russia: structure, problems and trends]. Kharkiv: INZHEK, 2009.

[Legal Act of Ukraine] (2013).

Melnyk, P. V., Taranhul, L. L., and Varnalii, Z. S. *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy* [Tax Policy in Ukraine: state, problems and prospects]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2008.

P'iatachenko, H. O., and Kukharets, L. V. *Stanovlennia ta rozvytok finansiv Ukrainy. 1917 – 2003* [Establishment and Development of Finance of Ukraine. 1917 - 2003]. Kyiv: NDFI, 2005.

Polozenko, D. V., P'iatachenko, H. O., and Pasichnyi, M. D. "Biudzhetni defitsyt Ukrainy v derzhavnomu biudzheti Rosii v

seredyni XIX – na pochatku XX stolittia" [Ukraine budget deficit in the state budget in the mid XIX – early XX century]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2010): 111-120.

Sokolovska, A. M., and Tvardiievych, V. O. "Dyskusiini pytannia reformuvannia PDV" [Discussions about reforming the tax]. *Finansova Ukraina*, no. 8 (2011): 35-50.

Sokolovska, A. M. *Podatkova sistema derzhavy: teoriia i praktyka stanovlennia* [The tax system of the State: Theory and Practice making]. Kyiv: Znannia-Pres, 2004.

Teoretyko-orhanizatsiini dominanty ta praktyka realizatsii podatkovoi polityky [Theoretical and organizational dominance and practice of tax policy]. Ternopil: Kart-Blansh, 2005.

УДК 337.717.009.12

ЯКІСТЬ ПОСЛУГ І БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ БАНКІВ

БАЗАДЗЕ К. М.

УДК 337.717.009.12

Базадзе К. М. Якість послуг і банківського обслуговування в системі управління конкурентоспроможністю банків

Статтю присвячено дослідженню проблем розвитку банківських послуг і вдосконалення банківського обслуговування на основі застосування інформаційних технологій, що мають стати стратегічно важливим чинником конкурентоспроможності сучасних комерційних банків. На основі оцінки якості банківського обслуговування роздрібних клієнтів, відповідно до моделі SERVQUAL, виявлено стратегічний розрив між очікуваннями цільової аудиторії та фактичним рівнем наданого банківського сервісу, який головним чином стосується таких компонентів, як «розуміння», «упевненість» і «чутливість». Доведено, що сталість ринкових позицій банку в конкуренції у довгостроковій перспективі ґрунтується на трьох основних чинниках: активній маркетинговій підтримці конкурентоспроможності та постійному оновленні та розширенні набору банківських послуг; системному підвищенні кадрового потенціалу на глобальному рівні та застосуванні інтерактивних форм банківського обслуговування клієнтів, що базуються на сучасних інформаційних та Інтернет-технологіях.

Ключові слова: банківські послуги, банківське обслуговування, інноваційні технології, інтерактивне обслуговування клієнтів, конкурентоспроможність банку.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Базадзе Каміла Мамуковна – в. о. доцента кафедри банківської справи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)
E-mail: kamila.bazadze@gmail.com

УДК 337.717.009.12

Базадзе К. М. Качество услуг и банковского обслуживания в системе управления конкурентоспособностью банков

Статья посвящена исследованию проблем развития банковских услуг и усовершенствования банковского обслуживания на основе применения информационных технологий, которые должны стать стратегически важным фактором конкурентоспособности современных коммерческих банков. На основе оценки качества банковского обслуживания розничных клиентов, в соответствии с моделью SERVQUAL, выявлен стратегический разрыв между ожиданиями целевой аудитории и фактическим уровнем предоставленного банковского сервиса, который главным образом касается таких компонентов, как «понимание», «уверенность» и «чуткость». Доказано, что постоянство рыночных позиций банка в конкуренции в долгосрочной перспективе базируется на трех факторах: активной маркетинговой поддержке конкурентоспособности и постоянном обновлении и расширении набора банковских услуг; системном повышении кадрового потенциала на глобальном уровне и применении интерактивных форм банковского обслуживания клиентов, которые базируются на современных информационных и Интернет-технологиях.

Ключевые слова: банковские услуги, банковское обслуживание, инновационные технологии, интерактивное обслуживание клиентов, конкурентоспособность банка.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Базадзе Каміла Мамуковна – в. о. доцента кафедри банківського дела, Харківський інститут банківського дела Університета банківського дела Національного банку України (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)
E-mail: kamila.bazadze@gmail.com

UDC 337.717.009.12

Bazadze K. M. Quality of Services and Bank Servicing in the System of Managing Competitiveness of Banks

The article is devoted to study of problems of development of bank services and perfection of bank servicing on the basis of application of information technologies, which should become a strategically important factor of competitiveness of modern commercial banks. Assessment of quality of bank servicing of retail clients, in accordance with the SERVQUAL model, helped to reveal a strategic discrepancy between expectations of the target audience and factual level of the provided banking services, which refers mostly to such components as understanding, assurance and tactfulness. The article proves that constancy of market positions of a bank in competition in the long-term prospect is based on three factors: active marketing support of competitiveness and permanent renovation and expansion of a set of banking services; system increase of personnel potential at a global level and application of interactive forms of bank servicing of clients, which are based on modern information and Internet technologies.

Key words: bank services, bank servicing, innovation technologies, interactive client servicing, bank competitiveness.

Pic.: 4. **Table:** 1. **Bibl.:** 8.

Bazadze Kamila M. – Department of Banking, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)
E-mail: kamila.bazadze@gmail.com